

811.163.4*3(075.3)

PREGLEDNI NAUČNI RAD

EDITA KEVRO

NAUČNI STAVOVI I NJIHOVA INTERPRETACIJA *O GRAMATICI* *BOSANSKOGA JEZIKA* IZ 1890. U ODNOSU NA (DOSADA POZNATU) ARHIVSKU GRAĐU

Sažetak: Osnovni predmet ovog istraživanja jeste analiza vladajućih lingvističkih stavova o *Gramatici bosanskoga jezika za srednje škole; Dio I i II; Nauka o glasovima i oblicima*, Naklada Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu, Zemaljska štamparija, Sarajevo, 1890. godine. Rad se zasniva na analizi dosadašnjih naučnih stavova o *Gramatici* u odnosu na arhivsku građu koja je dosada proučavana ili uopće nije bila predmetom naučnih istraživanja, što će posebno biti istaknuto u ovom radu. Analizom objavljenih stručnih i naučnih djela tretirana tematika ima za cilj nužnost proširenja spoznaje, prevladavanja nedostataka i revidiranja nekih stavova o *Gramatici* te potrebu stalnog provjeravanja i sistematičniju analizu dokumentarne građe i izvora. Rad ima glavni zadatak da sa sinhronijskog i dijahronijskog aspekta predstavi dosadašnje naučne stavove o *Gramatici bosanskoga jezika* iz 1890. godine. Osnovni predmet ovog istraživanja jeste analiza vladajućih lingvističkih teza u odnosu na relevantne dokaze u dokumentarnoj građi.

Ključne riječi: Franjo Vuletić, gramatika i/ili slovnica, udžbenici, lingvistika, jezička politika, standardizacija jezika, nominacija jezika, bosanski jezik.

1. Udžbenička politika na početku austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini

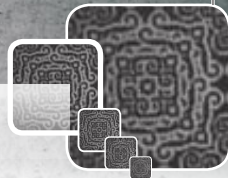
Bosna i Hercegovina 1878. god. prinudno je zaposjednuta od Austro-Ugarske, pa su među brojim pitanjima koje je austrougarska vlast u Bosni i Hercegovini morala riješiti bila i pitanja zvaničnog naziva nastavnog jezika u školama, upotrebe pis(a)ma i udžbenika. U tom pogledu Zemaljska vlada nije imala u početku utvrđen stav, što pokazuje nekoliko uzastopnih naredbi u kojima se određuju različiti nazivi za nastavni jezik. Zemaljska vlada 15. 2. 1881. godine razmatra udžbenike iz Hrvatske i donijet je zaključak da u njima ima dosta elemenata neprimjerenih nastavi u Bosni i Hercegovini, što se jasno može pratiti iz arhivskog dokumenta¹ ABH ZMF BH 1527/1881. U Izvještaju Zemaljskoj vladi² od 28. novembra 1880. godine gimnazijskog učitelja P. Jovanovića navedeni su udžbenici koji su razmatrani:

1. *Geographie für Bürgerschulen*, I. Hoić
2. *Hrvatska čitanka za III razred gimnazijski*, T. Smičiklas
3. *Hrvatska čitanka za IV razred gimnazijski*, Dra. Fr. Markovića.

Uvidom u navedeni arhivski dokument jasno je da su razmatrani udžbenici autora Ivana Hoića, Tadije Smičiklasa i Franje Markovića, a na kraju Izvještaja napisan je datum i potpisan P. Jovanović. Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu 15. februara 1881. godine šalje ovaj Jovanovićev izvještaj Zajedničkom ministarstvu finansija na razmatranje, nakon čega su uslijedile nove naredbe o upotrebi udžbenika u Bosni i Hercegovini. Zemaljski poglavar Appel u Sarajevu

¹ Istraživanje je vršeno kroz pregled dokumentarne građe. Svi citati preuzeti su u onom obliku kako su naznačeni u datom izvoru, a obim istraživanja ograničen je na literaturu u anotiranoj bibliografiji.

² U Izvještaju iznad uvodnog obraćanja "Hohes Ministerium!" ima istim rukopisom napisan broj 1096 ispod kojeg je drugim rukopisom dodan broj 72944.8702.8979/80 (s razmacima između tačaka), a iznad je napisano 1527/BH 1/3 1881.

je 11. februara 1884. godine uputio pismo Zajedničkom ministarstvu finansija br. 3834³ u kojem piše:

“Na osnovu dokumenta br. 199449 od ca. 1882. godine do 7. maja 1883. o uvođenju ‘Bukvara’ u bosanskohercegovačke osnovne škole, Zemaljska vlada dobila je od Vaše ekselencije dozvolu da u ovdašnjim školama, u kojim je situacija sa udžbenicima veoma složena i gdje se koriste knjige koje su često neupotrebljive za ovdašnje prilike, sastavi posebne udžbenike koji bi bili odobreni od Komisije za reviziju Zemaljske vlade i da ih potom Vašoj Ekselenciji preda na uvid.”

U daljem tekstu možemo saznati i naziv udžbenika: “Udžbenik nosi naziv ‘Zemljopis za niže škole’, pošto se treba koristiti ne samo na višim, nego i na srednjim obrazovnim ustanovama.” Iz ovog dokumenta jasno je da je upućena molba Zemaljske vlade Zajedničkom ministarstvu finansija za dobijanje ovlaštenja o imenovanju jezika: “(...) da na onom mjestu u udžbeniku, na kojem se govori o jeziku, izvrši dopunu i taj jezik nazove ‘bosanskim’”.

Interesantno je da u dosadašnjoj literaturi nigdje nisu navedeni nazivi udžbenika koji su se koristili u školama na početku austrougarske vlasti, a u *Službenom dodatku Školskog vjesnika* (1894: 251) naveden je isti udžbenik čiji je autor Hoić, *Zemljopis za građanske škole*. Podaci iz ove korespondencije informiraju nas u cijelosti o najzanimljivijim pitanjima školstva, tj. o početku udžbeničke politike u Bosni i Hercegovini za vrijeme Austro-Ugarske monarhije, kao i o imenovanju jezika u udžbenicima koji su se koristili u navedenom periodu.

Zemaljska vlada je podržavala fonetski pravopis i narodni govor, stanje koje je zatečeno u službenim i poluslužbenim listovima Bosanskog vilajeta (*Bosna i Sarajevski cvjetnik*), a 1883. godine donesena je konačna odluka da se u svim državnim publikacijama (udžbenici,

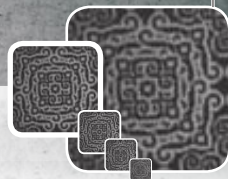
³ Arhiv Bosne i Hercegovine.

knjige i dopisi) primjenjuje fonetski pravopis. Vlada formira komisiju – povjerenstvo koje je imalo zadatak “da se izjasni o pravopisu kojim bi valjalo tiskati školske knjige...”, kako navodi Šator (2004: 78) na osnovu arhivskog dokumenta 8-75/1883, a Mehmed Kapetanović Ljubušak insistirao je da treba pisati “prema narodnom govoru”, nakon čega je došlo do formiranja nove komisije. Ovo je bila prva komisija koja je donijela zvanične pravopisne odredbe na južnoslavenskim prostorima, a kojoj je prethodila recenzija *Prve Čitanke* čiji rukopis su pregledali Franjo Klarić i Franjo Vuletić. Ljuboje Dlustuš napisao je prvi bosanskohercegovački udžbenik fonetskim pravopisom *Prvu Čitanku za pučke škole u Bosni i Hercegovini* (1883), a za koju je prema dokumentima *Službenog dodatka Školskog vjesnika* (1894: 35) izdata Naredba Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu, kojom se kao nastavna knjiga uvagja *Prva Čitanka za osnovne škole u Bosni i Hercegovini* od 25. oktobra 1883. godine:

“Biće nadalje dužnost okružne oblasti da na tu knjigu svrati i pažnju konfesijonalnih škola, u kojima se dvojako upotrebljavaju knjige s različitih strana koje i po govoru i pravopisu nijesu vazda jednake, a nikoja ih nije pridešena govoru ovih pokrajina. U tom pogledu valja stanovništvo uputiti, pa mu nadalje napomenuti, da zemaljska vlada i za ostale razrede osnovnih škola namjerava izdati školske knjige, udešene prema prilikama ovih zemalja, te pritom valja istaknuti, da zemaljska vlada osobito nastoji, da se prirede nastavni tekstovi s jedinstvenim pravopisom i govorom.”

Iz iste naredbe saznajemo i o uvođenju novog pravopisa u bosanskohercegovačke škole:

“Ovom se školskom knjigom nadalje uvodi nov pravopis u škole ovih zemalja, koji se od sada valja smatrati obligatnim, pri čemu dakako nije isključeno, da se učenici u višim razredima pouče i o ostalim načinima pisanja, kakvih ima u književnosti. Učiteljskom osoblju treba zato narediti, da se

u taj fonetički pravopis što prije temeljito uputi, te mu se u tu svrhu treba preporučiti ‘Oblike srpskoga ili hrvatskoga jezika’ od Gjure Daničića.”

Na temelju ovih pravopisnih preporuka nastala je *Gramatika bosanskoga jezika* (1890), dvije godine prije Brozovoga *Hrvatskog pravopisa* (1892). S vremenske distance od 27 godina Ljuboje Dlustuš (1910: 220), koji je bio učitelj u Sarajevu, zatim školski savjetnik, pokretač i urednik *Školskog vjesnika* (1894–1909), piše o radu Komisije za jezik (1883), ali i navodi Vuletićevu *Gramatiku*:

“Držeći se načela, da se ne smiju dirati ničiji vjerski osjećaji pa još najmanje u školi, naredila vlada da se sastave nove školske knjige, mahsuz za škole u Bosni i Hercegovini. Najprije je mene zapala zadaća da sastavim knjige za osnovne škole, a poslije profesora Vuletića, da napiše gramatiku za srednje škole.”

Dlustušov tekst, također, historijsko je svjedočanstvo i neosporan argument o nastanku *Gramatike bosanskoga jezika* i njenom autoru (Franji) Vuletiću, ali i o udžbeničkoj politici na početku austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini.

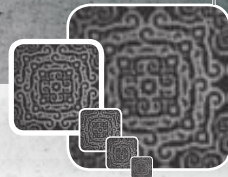
2. Društveno-politički kontekst nastanka *Gramatike bosanskoga jezika*

Vlada, pozivajući se na južni dijalekat koji je u upotrebi u zemlji i fonetski pravopis koji je uveden kao obavezan u škole te iznoseći stav zasnovan na dopisu ABH ZMF BH 3804/1884 da nedostaje “jedna gramatika adekvatna za ovdašnje prilike”, 1884. godine pokreće izradu gramatike koju je “ponudila profesoru Francu Vuletiću, koji je ponudu prihvatio, pa je vladi predložio nekoliko kombinacija ‘hrvatsko-srpski’, ‘srpsko-hrvatski’, ‘hrvatski ili srpski’ i ‘srpski ili hrvatski’”. U vezi s navedenom konstatacijom o imenu jezika, T. Kralja-

čić (1991: 89) se poziva na dopis Zajedničkog ministarstva finansija Zemaljskoj vladi od 30. 6. 1884. (ABH ZMF BH 3804/1884) te dalje navodi, citirajući isti dopis, da je “Zajedničko ministarstvo finansija odbilo sve kombinacije i prihvatilo predlog zemaljske vlade da budući udžbenik nosi naziv ‘Gramatika bosanskog jezika’”. Kraljačić (1991: 89) citira i dopis pod nazivom Zemaljska vlada Francu Vuletiću, 13. 9. 1884. (ABH ZMF BH 5976/1884) u kojem su “izdate instrukcije s osnovnim principima za izradu gramatike”. Iz prepiske “Zajedničkog ministarstva finansija s austrijskim ministarstvom bogoštovlja i nastave”, prema navodima T. Kraljačića, saznajemo da se recenzent “mora potpuno prikloniti uvjerenju, da ne bi bila u zemlji prihvaćena gramatika hrvatskog jezika od pravoslavnih, ali ni gramatika srpskog jezika od katolika i konačno, ni jedna ni druga muhamedanaca”. Zanimljivo je da i Muhamed Šator (2004: 105) u fusnotama citira isti dopis ABH ZMF BH 3804/1884 i potvrđuje navode za nominaciju jezika koje predlaže Vuletić, a kako ih je citirao Kraljačić. Šator, pozivajući se na navedeni dopis, ističe kako je Vuletić predložio da gramatika bude sastavljena prema meridijalnom (južnom) dijalektu s odgovarajućom upotrebom Divkovića, Mažuranića, Vebera, Vitanić, Daničića i Novakovića te djela Miklošiča, uz napomenu da bi posao mogao završiti do kraja školske 1884/85. godine. Iz arhivskog dokumenta, Appelovog pisma Zajedničkom ministarstvu od 18. juna 1884. godine⁴, jasno je da se Divković, Mažuranić, Veber, Vitanić, Budmanić, Daničić, Novaković i Miklošič spominju kao autori djela na osnovu kojih Vuletić predlaže pisanje gramatike. Franjo Vuletić 21. maja 1885. godine upućuje pismo “Visokoj Vladi” u kojem se navodi tekst sljedećeg sadržaja:

“Najponiznije potpisan dovršio je 1. 3. dio svoje slovnice ušljed visokopočitanoga naloga Te visoke zemaljske vlade od 13. septembra 1884 br. 14025/I i držao se tačno toga naloga i svoga izvješća upravljena visokoj vladi putem ravnateljstva ovdašnje velike gimnazije dana 6. juna 1884. br. 137.”

⁴ Arhiv Bosne i Hercegovine.

Ovaj arhivski dokument izuzetno je značajan jer je u njemu naveden tačan datum i broj dokumenta kojim je Zemaljska vlada izdala nalog Franji Vuletiću za štampanje *Gramatike* te da je rukopis zajedno s ovim popratnim pismom upućen Zemaljskoj vladi 21. maja 1885. godine. Pozivajući se na arhivski dokument ABiH, ZMF, br. 3804/1884 Šator (2003: 2) tvrdi: “U bosanskohercegovačkim školama tada je u upotrebi bila Veber Tkalčevićeva i Divkovićeva *Gramatika hrvatskog jezika*, pa je Zemaljska vlada zatražila od Franje Vuletića, gimnazij-skog profesora, da o njima napravi izvještaj.” Mitar Papić (1991: 67) u tekstu “O srpskohrvatskom jeziku i pravopisu u Bosni i Hercegovini u periodu austrougarske okupacije (1878–1918)” piše da su se u sred-njim školama koristile “Veberova gramatika iz Zagreba i gramatika Živkovića koja se prvim izvještajima gimnazije naziva srpska gra-matika, a kasnije starom slovenskom gramatikom.” Papić ne navodi o kojim udžbenicima je tačno riječ, ali poznato je da je Adolfo Veber Tkalčević autor udžbenika: *Slovnica za četvrti razred katolič-kih glavnih učionah u Carevini austrijanskoj*, 1862, 1863, 1867, 1868, 1870; *Slovnica za IV. razred pučkih učionah*, 1875; *Slovnica hrvatska za pučke učione*, 1876; *Slovnica hrvatska i pismovnik za pučke učione*, 1878, 1879. Ne postoji potvrda za Papićev navod “gramatika Živko-vića koja se prvim izvještajima gimnazije naziva srpska gramatika” u dostupnim izvorima, niti se igdje Živković spominje kao autor bilo kakve gramatike. Vjerovatno je riječ o djelu *Stara Slovenska grama-tika: za bogoslovije i gimnazije*, čiji je autor Jovan Živanović. Poznat je i kao autor djela *Izvod iz srpske gramatike, svojim učenicima sasta-vio Jovan Živanović u Novom Sadu*, koji je stampala Srpska narod-na zadružna štamparija 1874. godine. Potvrda za ove navode postoji u Predgovoru udžbenika *Mala srpska gramatika za srpske narodne škole po Daničiću i Miklošiću*, sastavio Đorđe Magarašević, gimnaz. profesor, izdanje Srpske knjižare braće M. Popovića kod Svetog Save u Novom Sadu, 1883. godine, u kojem autor piše:

“Knjižara Braće M. Popovića u Novom Sadu ponudila me je da napišem malu srpsku gramatiku za naše škole. (...) Za to sam posluživši se gramatikama Daničića, Novakovića, Ži-

vanovića, Pavlovića i izvodom Boškovićevim i mloge stvari i primere u ovoj gramatici izmenuo i uveo, a što sam uvideo da ostati može, ostavio sam kao u gramatici Pavlovićevoj.”

Na kraju Predgovora naveden je datum “U Novom Sadu na Blagovesti 1883.” te potpis autora. Iz Magaraševićevog Predgovora jasno je da se između ostalih gramatika koristio i Živanovićevom gramatikom, pa je Papićev navod “gramatika Živkovića koja se prvim izvještajima gimnazije naziva srpska gramatika” zahtijevao preispitivanje i detaljnije istraživanje tačnih naziva udžbenika koji su se koristili u bosanskohercegovačkom školstvu u navedenom periodu. U *Službenom dodatku Školskog vjesnika* (1894: 239) naveden je i dokument *Naučna osnova velike gimnazije u Sarajevu*, objavljena s odobravanjem Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od 19. februara 1894. br. 3785/I, gdje se u fusnoti 2 navodi:

“Pojedine ustanove nastavnog plana velike gimnazije sarajevske mijenjane su od 1883. više puta, pa za to niti toga plana u prvobitnom obliku, niti kasnijih naredaba, kojima su pojedine ustanove mijenjane, nijesmo štampali, već ga sad ovdje objavljujemo kako poslije svih tih promjena vrijedi.”

Iz dokumenta objavljenog u *Službenom dodatku Školskog vjesnika* (1894), godište I, broj 12, saznajemo koje su to nastavne knjige koje se upotrebljavaju u Velikoj gimnaziji (1894: 250), a navedene su sljedećim redoslijedom:

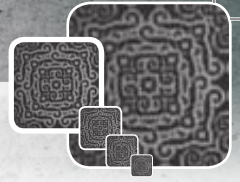
Nastavne knjige koje se sada upotrebljavaju u ovoj velikoj gimnaziji.

...

II. Za bosanski jezik.

- 18. Gramatika bosanskoga jezika, I. i II. dio.*
- 19. Divković, Hrvatska sintaksa za školu.*

20. Divković, nauka o izreci za školu.
21. Živanović, Gramatika stara slovenska.
22. Smičiklas–Divković, Hrvatska čitanka I.
23. Smičiklas–Maretić, Hrvatska čitanka II.
24. Smičiklas–Divković, Hrvatska čitanka III.
25. Marković, Hrvatska čitanka za IV. razred.
26. Petračić, Broz i Badalić, Hrvatska čitanka za više razrede srednjih učilišta I.
27. Petračić, Hrvatska čitanka za više gimnazije i nalike im škole II.
28. Jagić, Primjeri staro–hrvatskoga jezika I.

Živković se ne spominje kao autor gramatike, ali se dva puta u istom izvoru (1894: 250) navodi kao autor nastavnih knjiga koje su se upotrebljavale za vjeronauku: Živković, *Liturgijska ili nauka o bogoslužjenju* i Živković, *Istorija hrišćanske crkve*.

Interesantni su i podaci u vezi s nastankom *Gramatike bosanskoga jezika*, pa tako Papić (1976: 184) navodi da “Dlustušova zabluda” koji objavljivanje *Gramatike* veže za 1884. godinu potječe od objavljivanja *Gramatičkog dodatka uz Čitanku za treći (III) razred osnovne škole*, “koji je također napisao Franjo Vuletić”. Istu informaciju Papić (1991: 69) ponavlja i navodi da je Ljuboje Dlustuš “na jednom mjestu zapisao da je prvo izdanje gramatike bosanskog jezika objavljeno 1884. godine. Ova Dlustušova zabluda dolazi vjerovatno otuda što je zamijenio ovu gramatiku sa jednim gramatičkim dodatkom uz čitanku za III razred osnovne škole, koji je takođe napisao Frano Vuletić”.

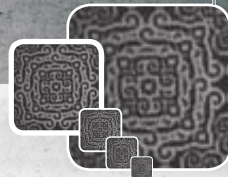
Ljuboje Dlustuš (1894: 158) o udžbenicima koji se koriste u osnovnim školama ne navodi autore, ali prema njegovim navodima 1884. god. izdata je *Druga Čitanka*, a 1887. *Treća Čitanka* i *Četvrta Čitanka*. Dlustuš je u istom tekstu pisao i o *Gramatičkim dodacima*: “Uz Čitanke za II., III. i IV. razred ima gramatički, a uz računice za III. i IV. razred, koje su izragjene prema Močnikovim računicama,

geometrijski dodatak. Sve gore navedene školske knjige štampane su u dva usporedna izdanja, o sebi latinicom i ćirilicom.” Ponovo nam ostaju nejasni Papićevi navodi vezani za 1884. godinu i objavljivanje *Gramatičkog dodatka uz Čitanku za treći (III) razred osnovne škole Franje Vuletića*, jer Dlustuš ne navodi godine izdavanja gramatičkih dodataka, niti da li su oni prethodili, pratili ili slijedili izdavanju udžbenika.

U *Školskom vjesniku* (1902: 282), stručnom listu Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu, u rubrici *Listak, Čitula* objavljena je i nepotpisana vijest o smrti Franje Vuletića u kojoj se između ostalog navode i okolnosti nastanka Vuletićeve gramatike:

“Kada se je otpočelo sa izdavanjem zasebnih školskih knjiga za naše nastavne zavode, prizvan je i pokojnik u sastanke i dogovore o tome predmetu, a kada se je zemaljska vlada konačno riješila, da južni govor i fonetički pravopis uvede u škole i školske knjige Bosne i Hercegovine, povjerena je profesoru Vuletiću izrada gramatike za srednje škole ovih zemalja, koja je nakon revizije i prerade, provedene s njime u zajednici po gimnazijskom direktoru Nemaniću, god. 1884. štampana u nakladi zemaljske vlade, te se, od onda nešto poispravljana i popunjena, i danas upotrebljava u našim srednjim školama.”

Jasno je da se dva puta navodi 1884. godina kao godina izdavanja *Gramatike bosanskoga jezika*, a oba izvora su historijska, Dlustušov tekst (1894) i pisanje *Školskog vjesnika*. Mala je vjerovatnoća da je *Gramatika* štampana 1884. godine, što možemo zaključiti ako hronološki pratimo datume Appelovog pisma Zajedničkom ministarstvu od 18. juna 1884. godine, Nalog Zemaljske vlade Vuletiću za pisanje gramatike od 13. septembra 1884. br. 14025/I, Vuletićevo pismo da je rukopis završen i upućen Zemaljskoj vladi 21. maja 1885. godine te Izvještaj Davorina Nemanića o *Gramatici bosanskoga jezika* od 25. jula 1888. godine.

Tomislav Kraljačić (1991: 90) zastupa stav da “izdavanjem ‘Gramatike bosanskoga jezika’, naziv bosanski jezik dobija punu potvrdu u zvaničnom udžbeniku”, čime su stvoreni uvjeti da se “u sve škole uvede taj naziv za maternji jezik”. Pojavu *Gramatike bosanskoga jezika* Kraljačić povezuje i s “pokušajem vlade da se srpskim školama nametne upotreba naziva bosanski jezik”, međutim, i prije austrougarske okupacije naziv *bosanski jezik*, prisutan na prostorima historijske Bosne i Hercegovine, ima svoju dugogodišnju tradiciju, o čemu u naučnoj literaturi postoji dovoljno naučnih argumenata. Krajem 19. stoljeća, kada dolazi do buđenja nacionalne svijesti i otpora prema nazivu *bosanski jezik*, Kallay je jezičku politiku u Bosni i Hercegovini gradio na zatečenom stanju, a to je naziv bosanski jezik i fonetski način pisanja.

Kosta Hörmann (1895: 2) u prvom broju *Nade*⁵ govorio je i o pitanju jezika, smatrajući da treba obratiti najveću pažnju “narodnom načinu govora, lakom razumijevanju i prikladnom obliku izražavanja misli, pri čemu se treba čvrsto pridržavati gramatičkih pravila koja propisuje *Gramatika bosanskoga jezika za srednje škole* u Bosni i Hercegovini”.

Posebno je zanimljiv nepotpisani tekst o *Gramatici bosanskoga jezika*, objavljen u *Bosanskoj vili* u rubrici *Književne i kulturne bilješke* (1890: 272) koji Kraljačić (1991) parcijalno prenosi, a Muhamed Šator (2004) i Edina Solak (2014) tumače kao pomalo emotivnu bilješku:

“Kao što vidimo, knjiga je napisana za upotrebu u srednjim školama. U njoj je nauka o glasovima i oblicima. Ovo sada samo uzgred spominjemo, moleći svakog našeg čitaoca, da se ne začudi natpisu, jer to nije nikakva novina; odav-

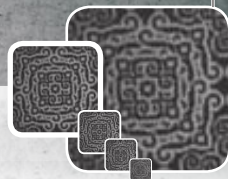
⁵ *Nada*, list namijenjen pouci, zabavi i umjetnosti, izlazila je dva puta mjesečno u periodu od 1895. do 1903. godine. Izdavanje *Nade* pokrenuo je Kosta Hörmann, austrougarski Vladin povjerenik za Sarajevo, ujedno i glavni urednik izdanja, dok je književni podlistak uređivao Silvije Strahimir Kranjčević. Izdavač je bila Zemaljska vlada za BiH, a štampan je dva puta mjesečno, na latiničnom i ćirilichnom pismu do 1903. godine, kada je ugašen zbog finansijskih razloga.

no mi viđamo na školskijem svjedodžbama taj naziv. Eto u gimnaziji sarajevskoj uči se zemaljski jezik, a u preparandiji i trgovačkoj školi bosanski! A sad eto dočekasmo da se i knjige pišu i štampaju sa natpisom bosanski jezik. Jamačno će na skoro izbiti otkle i gramatika hercegovačkog jezika, jer tako bi zahtijevala ravnopravnost. Inače, Hercegovci su u pravu da protestiraju, zašto će oni učiti bosanski, a ne hercegovački.”

Anonimni tekst iz *Bosanske vile* važan je iz dva razloga – neosporno svjedoči o nazivu bosanski jezik (“odavno mi viđamo na školskijem svjedodžbama taj naziv”) u službenoj upotrebi, školama (“u preparandiji i trgovačkoj školi bosanski”) i u historijskom kontekstu potvrđuje da je štampana *Gramatika bosanskoga jezika* (“A sad eto dočekasmo da se i knjige pišu i štampaju sa natpisom bosanski jezikom.”), što je značajnije od subjektivnog komentara autora teksta (“Jamačno će na skoro izbiti otkle i gramatika hercegovačkog jezika, jer tako bi zahtijevala ravnopravnost. Inače, Hercegovci su u pravu da protestiraju, zašto će oni učiti bosanski, a ne hercegovački.”) kojem se nepotrebno posvećivala prevelika pažnja u tumačenju navedenog teksta.

O izdavanju *Gramatike* pisao je i *Sarajevski list*⁶ 16. 11. 1890. godine u rubrici Književnost, koji je objavio je tekst: “= Izišla je: Gramatika bosanskoga jezika za srednje škole. Dio I. i II. Nauka o glasovima i oblicima. Sarajevo 1890. Nakladom zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu. 8–na. Str. 128. Cijena ukoričeno 40 novč. = Ista gramatika izašla je u zasebnom izdanju ćirilicom štampana.”

⁶ *Sarajevski list* nije imao brojne oznake strana. Zvanični list Zemaljske vlade, nastao 1881. godine iz Bosansko-hercegovačkih novina, pod naslovom “službeno glasilo naše visoke zemaljske vlade i jedini politički list na bosanskom jeziku ovoga vilajeta”. List je izlazio tri puta sedmično, na ćirilici i latinici, i donosio zvanične objave, vijesti, dopise, ali i prikaze novih knjiga i prevode književnih tekstova. *Sarajevski list*, nakon četiri decenije izlaženja, ugašen je 1918, poslije sloma Monarhije.

Miloš Okuka (1991b: 52–60) navodi da se 1890. godine pojavila prva srednjoškolska gramatika “sa vrlo karakterističnim nazivom – Gramatika bosanskoga jezika”. Čin štampanja *Gramatike* on smatra jednim od “najdrastičnijih poteza austrougarske administracije u jezičkoj politici u Bosni i Hercegovini”. Pojava *Gramatike bosanskoga jezika* u javnosti je oštro kritizirana. Ustvari, kritiziran je njezin naziv i Kallayeva politika bosanstva. Pišući o okolnostima nastanka *Gramatike bosanskoga jezika* u istom tekstu Okuka (1991b: 54) iznosi stav: “Vuletić je izradio gramatiku prema uputama jezičke komisije i Vlade i na osnovu svojih filoloških znanja koja su bila na zavidnoj razini. No, on se suprotstavio jednoj apsurdnoj politici u nominaciji jezika i nije dozvolio da se djelo pojavi pod njegovim imenom.” Šator je (2004: 108–115) opširno pisao o nominaciji jezika i značaju *Gramatike* u “stabiliziranju i ujednačavanju pravopisnih normi u tada haotičnom jezičnom prostoru u kome su vladale divergentne jezičke i pravopisne koncepcije”, čime su osporene sve teze o nominaciji jezika koje su naveli Kraljačić, Papić, Stančić i Okuka.

Poznata je činjenica da je *Gramatika* objavljena bez imena autora, a o čemu je i Kraljačić (1987: 235) iznio svoj stav zasnovan na Papićevim tvrdnjama: “Kada je trebalo dati naziv gramatici, Vuletić je izjavio, ako se gramatika nazove ‘Gramatika bosanskoga jezika’, da je taj naziv dat prema zahtjevu Vlade, te ako se to ne uradi da se njegovo ime ne unosi u udžbenik.” Bogičević (1975: 252) neupitno prenosi iste Papićeve stavove o nazivu *Gramatike* i autorstvu te da je, kada je trebalo dati naziv *Gramatici*, Vuletić izjavio “ako se gramatika nazove ‘Gramatika bosanskoga jezika’ da je taj naziv dat prema zahtjevu Vlade”, pa da se *Gramatika* pojavila pod tim nazivom 1890. godine, ali bez imena autora. Prema navodima M. Papića (1991: 67) “Vuletić je tražio da se taj dio rukopisa⁷ odmah da nekome na recenziju”, a u daljem tekstu se navodi da se “neprijatna strana ponude” sastojala u tome što je “Vuletić izričito tražio ako se usvoji rukopis i ako dođe do štampanja njegove gramatike, da se u

⁷ Iz prethodnog teksta saznajemo da je riječ o prva tri poglavlja *Gramatike*.

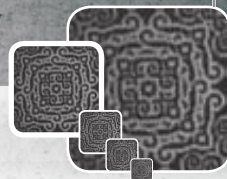
uvodu kaže da se u gramatici jezik naziva bosanskim prema zahtjevu Vlade”.

U manuskriptu *Gramatike* nalazi se Vuletićev Predgovor⁸ (1884) gdje je autor na kraju naznačio datum “U Sarajevu, o duhovima, 1885” i potpisao “Pisac”, a u tekstu je naveo: “Nazvao sam ovu knjigu ‘slovnica jezika bosanskog’ po nalogu visoke zemaljske vlade koji glasi: ‘Diese Grammatik hatten Titel Grammatik der bosnischen Sprache für Mittelschulen zu führen.’” Slovnica je arhaizam koji ima značenje gramatika, a u historijskom kontekstu koristila se kao sinonim za gramatiku. Gramatike – udžbenici korišteni na prostoru Hrvatske od 16. do 19. st. uglavnom su u naslovu imali riječ *slovnica*. Zanimljivo je činjenica da je Franjo Vuletić porijeklom iz Hrvatske, ali i da su se prethodno u obrazovnom sistemu za vrijeme Austro-Ugarske koristili udžbenici iz Hrvatske. Babukić, Fürholzer, Barić, Volarić, Mažuranić, Pacel, Tkalčević, Vitanović i Danilo jesu autori gramatika i gramatičkih udžbenika u Hrvatskoj, koji su u periodu 1836–1879. koristili naziv slovnica u naslovu svojih gramatika (up. Kolenić 2003: 11–21). Paralelno uz ovaj naziv u Hrvatskoj se koristio i naziv gramatika (up. Tafra 2013: 94–95), ali u navedenom periodu rjeđe pa se nameće logičan zaključak zašto je Vuletić rukopis *Gramatike bosanskoga jezika* naslovio *Slovnica jezika bosanskoga za srednja učilišta*.

Važnosti i značaju rukopisa Vuletićeve gramatike dužnu pažnju posvetio je Muhamed Šator (2004: 106):

“Međutim, u Arhivu Bosne i Hercegovine postoji spis br. 53–45/88 (4. VI i 25. VII 1888.), u kome se nalazi originalni rukopis ‘Gramatike bosanskoga jezika’ kao i izvještaj Davorina Nemanića, tadašnjeg direktora sarajevske Gimnazije. Nemanić je po nalogu Zemaljske vlade pregledao rukopis, preradio ga zajedno sa Franjom Vuletićem, ali i izvršio brojne izmjene.”

⁸ Broj strane Vuletić nije označio, ali je grafitnom olovkom u donjem desnom uglu napisan broj 6.

Citirani arhivski dokument 53–45/88 sastoji se od dva dijela: dokument I 53–45/88 i dokument 53–45/2, kako je naznačeno na stranama. *Gramatika bosanskoga jezika* arhivski je dokument broj 44688/1888, a iznad stoji 1888 IA 53–45, što je vidljivo uvidom u naslovnu stranicu rukopisa *Gramatike*. U sklopu dokumenta 53–45/88 nalaze se arhivski dokumenti 44688/1888 *Gramatika bosanskoga jezika* u rukopisu uz popratno pismo koje je oštećeno, ali se u gornjem lijevom uglu jasno vidi broj 44688/1888, zatim dokument broj 5514/1888 u čijem tekstu se spominje dokument od 4. juna 1888, broj 11994/1, ali je na kraju u tekstu naznačen datum 24. juli 1885. i dokument Ia 55–45/2 1888. godina, tj. Izvještaj Davorina Nemanića⁹ o *Gramatici bosanskoga jezika* od 25. jula 1888. godine. Nakon rukopisa *Gramatike* slijedi drugi dio popratne rukopisne dokumentacije 1888 Ib 53–45/2 u sklopu koga se nalaze dva arhivska dokumenta: 72937/1888 od 6. 12. 1888. godine i dokument 8554/I od 18. 12. 1888.

Gramatika bosanskoga jezika Franje Vuletića, uvidom u *Gdje je što* (sadržaj), koncipirana je na sljedeći način: *Uvod; Dio I, Nauka o glasovima. i Dio II, Nauka o oblicima*. *Gramatika* ima 24 glave (unutar glava su razdjeli i poglavlja) i 131 paragraf na 128 strana, a u rukopisu je evidentno da je prije intervencija Davorina Nemanića (i Vuletića) imala 41 glavu s 185 paragrafa na 255 strana¹⁰. Vuletić je u svom pismu upućenom Zemaljskoj vladi¹¹ naveo: “Primjeri koji se imaju opetovati obojima pismima, označeni su crvenom ili modrom olovkom da ih tijekom lašnje uzmogne slogan u oba izdanja (latinicom i ćirilicom) uvrstiti.” S obzirom na to da je i sam Vuletić u rukopisu koristio crvenu olovku, upitni su i Šatorovi navodi (2004: 117): “(...) u cjelokupnom rukopisu *Gramatike*, u kome su Nemanićeve intervencije, izmjene i dopune, ispisane crvenom olovkom.” Nije jasno koje su intervencije u rukopisu Vuletićeve, a koje Nemanićeve, s obzirom na

⁹ Prijevod Izvještaja Davorina Nemanića s njemačkoga jezika objavio Šator (2004: 219–223), kao i faksimil prve strane Izvještaja (2004: 218).

¹⁰ Broj strana u ovom radu prikazan je onako kako ih je autor naznačio u gornjem lijevom uglu manuskripta.

¹¹ ABiH 4367/85

to da su obojica koristili crvenu olovku, ali ne smijemo zaboraviti ni da su intervencije vršene zajednički.

Po svom sadržaju, količini podataka koji su svrstani u podjele, kategorije, pravila, paradigme i tumačenja *Gramatika bosanskoga jezika* iz 1890. predstavlja savremeno djelo u historijskom kontekstu proučavanja. Prema dosadašnjim saznanjima, u Bosni i Hercegovini sačuvano je šest primjeraka prvog izdanja *Gramatike bosanskoga jezika*, pa je uz ponovljeno reprint-izdanje IK “Bosanska riječ” navedeno gdje se nalaze sačuvana prva izdanja *Gramatike*:

“U Zemaljskom muzeju u Sarajevu, Historijskom arhivu Sarajevo (ćirilično izdanje), u Bošnjačkom institutu – Zadužbini Adila Zulfikarpašića u Sarajevu (ćirilično izdanje), u privatnim kućnim bibliotekama gospodina Bege Gradaševića u Gradačcu, rahmetli Muhsina Rizvića (poklon dr. Sabihe Serdarević), te u kućnoj biblioteci gospođe Vahide Šeremet (porijeklo od porodice Čokić iz Tuzle).”

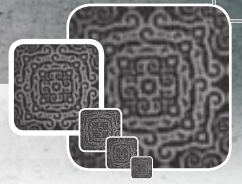
Riječ je o petom reprint-izdanju, štampanom 2013. godine, ali originalni primjerak *Gramatike bosanskoga jezika* iz 1890. godine s pečatom Kr. Sveučilišne knjižnice u Zagrebu i pečatom Prve srpske knjižare Jakova H. Trifunovića zasada je jedini takav pronađeni primjerak.

3. Savremena gramatika ili gramatika 'mrtvog jezika'

O književnom jeziku u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske vladavine (1878–1918) Okuka je često pisao pa se i *Gramatika bosanskoga jezika* Franje Vuletića spominje u njegovim radovima, a naročito je značajan njegov stav (1991b: 54–55):

“Vuletićeva je gramatika ustvari moderno djelo sa staništa tadašnje nauke o jeziku. To je, naime, jedan od prvih

modernih udžbenika tzv. ‘južnog narječja’, udžbenik sa savremenom terminologijom i vrlo pažljivo odabranim primjerima iz bosanskohercegovačke jezičke prakse. Uz to ovaj udžbenik prvi put u srednjoj školi sankcionira osnovna pravila fonološkog pravopisa i donosi čak i jedno poglavlje o fonološkom pravopisu i sve se to događa dvije godine ranije prije čuvenog ‘Hrvatskog pravopisa’ Ivana Broza i osam godina ranije prije još čuvenije ‘Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskohrvatskoga književnoga jezika’ Tome Maretića. Ove se činjenice nažalost nisu uzimale u obzir pri raspravama o razvoju srpsko-hrvatskog književnog jezika. ‘Gramatika bosanskoga jezika’ (Frane Vuletića) doživjela je više izdanja na oba pisma, jezik iz nje učili su mnogi književnici i kulturni radnici, novinari i naučnici koji su kasnije doprinosili razvoju srpskohrvatskoga jezika.”

O *Gramatici bosanskoga jezika* Okuka je naveo i određene zaključke (1991a: 141–142), koji bi se mogli sažeti: 1. napisana je jednostavnim jezikom i fonološkim pravopisom; 2. fonetske odlike jezika pokazuju visok stepen podudarnosti s današnjim standardom; 3. preferira klasičnu Vukovu morfološku normu (s približavanjem živom jeziku i njegovim formama, pa ostavlja mnoge dublete); 4. ima dosta stabilnu i ujednačenu gramatičku terminologiju. Osvrnemo li se na neke radove iz savremenih bosnističkih istraživanja, vidjet ćemo da mnogi u svojoj osnovi imaju ove zaključke. Okuka vrlo afirmativno piše o Vuletićevoj gramatici i smatra izuzetno važnom 1890. godinu kada se pojavljuje *Gramatika bosanskoga jezika*, prvi moderniji udžbenik “južnog narječja” za srednje škole, koji je narednih dvadesetak godina bio i osnovni gramatički priručnik u Bosni i Hercegovini i koji je najavio razvoj standardnojezičke misli u skladu s određenom jezičkom politikom koja se temeljila na izolaciji Bosne i Hercegovine od ostalih srpsko-hrvatskih dijelova unutar Monarhije i izvan nje. Navodi i da *Gramatika bosanskoga jezika* nije sadržavala gradivo iz sintakse pa se kao dopuna koristio *Nauk o prostoj rečenici* Joze Dujmušića iz 1908. godine, koja je “produkt Maretićeve škole” i čiji jezik

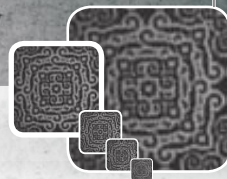
preferira “zapadnu varijantu standarda”. Ovo djelo nije bilo namijenjeno za upotrebu u školama, a pojavilo se iste godine kada se ukida naziv bosanski jezik i kada je Vuletićeva gramatika preimenovana u *Gramatiku srpsko-hrvatskog jezika*, prema navodima Okuke.

Jozo Dujmušić objavio je 1908. godine *Nauk o prostoј rečenicі*, a iste godine je *Gramatika bosanskoga jezika* štampana pod naslovom *Gramatika srpsko-hrvatskog jezika*, čemu je prethodilo ukidanje naziva bosanski jezik (1907). Značajno je da je Vuletićeva gramatika 18 godina korištena u državnim školama i bila jedini gramatički udžbenik bosanskoga jezika, a kako se koristila nakon preimenovanja i u kombinaciji s kojim udžbenicima ili samostalno, odgovor na ovo pitanje zahtijeva analizu i istraživanje što nije tema ovog rada. Ipak, ostaju nejasni navodi Okuke (1991a: 142) o tome kako je *Gramatici bosanskoga jezika* iz 1890. za gradivo iz sintakse “nadmjestak činio” Dujmušićev *Nauk o prostoј rečenicі*, djelo iz 1908. godine.

U tekstu “Antibarbarus Joze Dujmušića”, objavljenom u *Vijencu*, književnom listu za umjetnost, kulturu i znanost Matice Hrvatske, Pranjković (2009) navodi:

“Dujmušić je bio zagovornik umjerenog etimološkog (morfološkog) pravopisa, i protivnik Vukovog fonološkog (fonetskog) pravopisa. Poznat je u stručnim krugovima kao jedan od najžešćih protivnika Vuka Karadžića i njegovih pristaša, a često je citirana njegova izjava: ‘Koliko je evropska cipela vrednija od balkanskoga opanka: Za toliko etimologija nadmašuje fonetiku. Pa ipak svi vukovci rađe ostaju kod fonetike zato, jer je ona tobože produkt srpskoga duha i jer ona krči put njegovoj kulturnoj hegemoniji.’”

Ljiljana Stančić (1991c: 162) piše da: “u prvim bosanskohercegovačkim udžbenicima jezika (*Gramatika bosanskog jezika /1890/* i niz čitanki sa dodacima) – ostvarivanje terminologije postajalo je selektivno u odnosu na relizaciju terminosistema u Hrvatskoj i Srbiji.

Problem terminologije postao je naročito izražen poslije povlačenja iz upotrebe gramatike bosanskoga jezika 1908. čime je ‘ozvaničena nominacija srpsko-hrvatski jezik’, što je dovelo do upotrebe udžbenika ‘sa strane’, a čime je terminologija ostala neizgrađena i neujednačena, te je zavladao haos u realizaciji terminološkog sloja leksike u cjelokupnom bosanskohercegovačkom školskom sistemu iz tog vremena.” U listu *Učiteljska zora*,¹² učitelj iz Donjeg Vrbna (Bileća) Marko Šujica (1913: 73) navodi:

“Sav školski svijet u našoj domovini već se odavno uvjerio, da mi za školsku upotrebu nemamo gramatike našeg jezika. Ona gramatika pokojnog ‘bosanskog jezika’ je ostarjela, a i kad je mlađa bila je prezrena u učenim krugovima i inteligentnom svijetu. Ali ‘De mortuis nihil sine bene!’ Pokazala se dakle potreba, da se sastavi nova gramatika srp.-hrv. jezika, te je visoka vlada taj vrlo teški posao povjerila g. Školskom savjetniku Simiću, profesoru realne gimnazije u Banjoj Luci.”

Šujica (1913: 74–75) piše i o radu ankete koju je sazvala Zemaljska vlada: “Imajući visoka vlada namjeru, da terminologija nove gramatike čim savršenija bude, za dan 24. (11.) februara o. g. anketu od 6 članova”, koju su, prema njegovim navodima, osim njega činila još dva učitelja osnovnih škola iz Sarajeva Hajdar Fazlagić i Mirko Jurkić, te predsjednik M. Bedjanić, Vladin savjetnik; g. Imhof, prof. Velike gimnazije; Simić, školski savjetnik i učitelj trgovačke škole i I. Ajzelt u svojstvu zapisničara. Raspravljalo se i o internacionalnim nazivima u gramatikama, pa Šujica (1913: 74) navodi: “Pri tome stoje gramatike stranih jezika, koje se u našim srednjim školama upotrebljavaju, u kojima su latinski nazivi dobici¹³ građansko pravo; osim

¹² *Učiteljska zora* pokrenuta je u Mostaru 1905. godine, a od 1911. godine izlazila je u Sarajevu.

¹³ U anotiranom izvoru piše “dobici”, vjerovatno se radi o štamparskoj pogrešci gdje je umjesto ćiriličnog slova “l” stavljeno slovo “c”, a iz konteksta se može zaključiti da bi navedena riječ trebala glasniti “dobili”.

toga i naše zlo skovani izrazi kao podmet, prirok i t. d., koji su čisto latinski nepodesni prijevodi.”

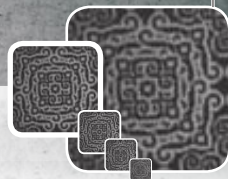
Franjo Vuletić je rukopis *Gramatike* zajedno s popratnim pismom uputio Zemaljskoj vladi 21. maja 1885. godine, o kojoj je recenzent Davorin Nemanić napisao Izvještaj od 25. jula 1888. godine. Ostaje nepoznato zašto se čekalo više od tri godine da Nemanić dostavi recenziju. Iz rukopisa *Gramatike* evidentno je da Vuletić koristio latinske nazive, koji su precrtani crvenom olovkom, pa možemo zaključiti da komisija 1913. godine želi uvesti u novu gramatiku ono što je Vuletić napisao u rukopisu *Gramatika bosanskoga jezika za srednje škole* 1885. godine, 28 prije navedene ankete. Vuletićevo djelo koliko god osporavano i predstavljano kao gramatika “mrtvog jezika” koja je “ostarjela” je ustvari savremeno djelo koje je nadmašivalo lingvistička znanja recenzenta, onih koji su odobrili recenzije, ali i svih onih koji su iznosili negativne kritike o njenom autoru i sadržaju.

4. Gramatika bosanskoga jezika nakon ukidanja službenog naziva bosanskog jezika

Evidentno je da je Vuletićeva *Gramatika bosanskoga jezika* (1890), preimenovana 1908. godine u *Gramatiku srpsko-hrvatskoga jezika*, čemu je prethodila naredba *Zemaljske vlade* br. 168639¹⁴ od 14. oktobra 1907. gdje je, kako glasi u prijevodu koji navodi Šipka (2001: 106), jasno precizirano:

“Sljedstveno ovom nalogu se izdaje naredba da se novi zvanični naziv zemaljskog jezika ima staviti u upotrebu u novim izdanjima školskih knjiga i tiskovina koje se izdaju u ovdašnjim izdavačkim kućama, nadalje u svim časopisima i publikacijama koje izdaje Zemaljska uprava, za što zadužene ustanove, službe i organi moraju preuzeti obavezu.”

¹⁴ Arhiv Bosne i Hercegovine

Uvidom u arhivski dokument 168639 jasno je naznačen datum 14. oktobar 1907. godine, a faksimil ove naredbe na njemačkom jeziku s prijevodom objavio i Šipka (2001: 105–106).

O ukidanju nominacije bosanski jezik u tekstu “Jezička politika u vrijeme Austro-Ugarske” pisao je i Muhamed Šator (2005: 334): “Pod pritiskom nacionalnih težnji Srba i Hrvata koji su u Kallayevo vrijeme pružali otpor imenovanju jezika bosanskim, Burian 4. X 1907. godine donosi naredbu koja će biti veoma bitna za dalje jezičke tokove u Bosni i Hercegovini.” Potrebno je detaljnije istraživanje da bi se saznalo ko je prvi objavio dokument s datumom od 4. 10. 1907. o ukidanju naziva bosanskoga jezika u literaturi, te kako je tačno navedeno i da li su te informacije neupitno prenesene u lingvističkim radovima. Evidentno je da Papić (1972: 56) navodi: “Tek 1907. godine srpskohrvatski jezik dobio je pravo građanstva u školskoj nastavi.” U fusnoti 148 Papić navodi dokument ABiHZV, br. 168.539 od 4. 10. 1907. Isti autor u poglavlju Iz prošlosti srpskohrvatskog jezika i prapovisa u Bosni i Hercegovini (1976: 196) u fusnoti 27 naveo je “Arbih Z. M. br. 168.539, 4. X 1907. g.”, a u tekstu se kaže:

“Zemaljska vlada naređuje ovim, da se dojakošnje nazivanje jezika ovih zemalja kao bosanski jezik u ukupnom zvaničnom saobraćaju i svim ispravama zemaljskih vlasti, ureda, zavoda, onda u bilo kakvom poslovanju zemaljskog erara, ima posve napustiti, te da u buduće za zemaljski jezik bez izuzetka ima vrijediti naziv srpsko-hrvatski jezik.”

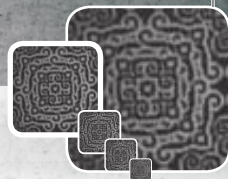
Ovim Papićevim navodima prethodi (1976: 196) informacija o dolasku Buriana (1903) na mjesto zajedničkog ministra finansija umjesto Kallaya, te da nastaje “period nešto tolerantnijeg odnosa u pogledu nacionalnih ispoljavanja u Bosni i Hercegovini”. Navedeno je i: “Sve više se čuju za narodni jezik uopšte, a posebno za taj jezik kao školski predmet, imena: hrvatski, srpski, ili srpsko-hrvatski.”

Zanimljivo je da autori u literaturi različito navode informacije o ukidanju naziva bosanski jezik, izuzev Šipke (2001: 105–106). Neki navode samo 1907. godinu: Nehring (2005: 313), Solak (2014: 105), drugi da je bosanski jezik ukinut Naredbom Zemaljske vlade od 4. 10. 1907. godine: Jahić – Halilović – Palić (1999: 60), ali i citiraju arhivski dokument br. 168.539 od 4. 10. 1907. kao npr.: Šator (2004: 187), Šator (2005: 334). O ukidanju naziva bosanski jezik pisali su i Bogićević (1965: 169), Juzbašić (1973: 10), Papić (1973: 196), Bogićević (1975: 256) i dr.

U Zborniku zakona i naredbi za 1907. godinu nema potvrde da je objavljena naredba o promjeni naziva jezika, niti postoji potvrda u arhivskoj dokumentaciji gdje bi se dokazalo da je bosanski jezik ukinut 4. 10. 1907. godine. Jasno je preciziran datum od 14. 10. 1907. godine na dokumentu broj. 168539 koji je potpisao Isidor Benko, a ne baron Burain. Baron Isidor Benko bio je 16 godina civilni adlatus¹⁵ Zemaljske vlade za BiH (1896–1912), dok je zajednički ministar finansija u to vrijeme bio baron Ištvan Stefan Burijan (Istvan Stephan Burian). Dokument ima oznaku I. B. (Informations Bureau), što znači povjerljivi, kao i svi akti koji su se upućivali Državnom policijskom birou za informacije (Staatspolizeiliches Informations Bureau des Ministeriums des Äussern) i bili su političkog karaktera. Uvidom u originalni manuskript dokumenta 186539 na marginama su vidljivi potpisi gdje svi potpisnici navode datum 14/10 1907. Ovo saznanje nam otvara nove perspektive na imenovanje bosanskoga jezika u okviru austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini, njegove zvanične upotrebe i ukidanja naziva bosanski jezik iz zvanične upotrebe.

O bosanskom jeziku kao jeziku svih konfesija svjedoči i tekst književnika Petra Kočića pod naslovom “Srpsko-hrvatski jezik” koji je objavljen je u listu *Otadžbina* (1907: 2):

¹⁵ Civilni adlatus je rukovodio radom Zemaljske vlade i bio neposredno potčinjen Bosanskom birou, odnosno Zajedničkom ministarstvu finansija.

“Ova bosanska vlada izdala je naredbu, da svi moramo govoriti srpsko-hrvatski. Prije smo govorili bosanski, sada govorimo srpsko-hrvatski. Lijepo. Sada kada neko reče na sudu da govori srpsko-hrvatski, valjda neće Javor smjeti da kaže, da ide u Srpsko-Hrvatsku. Ko zna! (...)”

Nakon ukidanja naziva bosanski jezik *Gramatika bosanskoga jezika* nepotpisanog autora Franje Vuletića se ponovo izdaje 1908. pod nazivom *Gramatika srpsko-hrvatskog jezika bez ikakvih drugih izmjena* u njoj, kako navodi Okuka (1991b: 56):

“Vlada će odoljeti pritisku javnosti i 1907. godine i donijeti naredbu o napuštanju naziva ‘bosanski jezik’ i o uvođenju etikete srpsko-hrvatski jezik. A već naredne, 1908., u ponovnom izdanju Vuletićeva se gramatika pojavljuje sa nazivom *Gramatika srpsko-hrvatskog jezika*, bez ikakvih drugih izmjena.”

O izdanjima *Gramatike* pisao je i Šator (2004: 113): “Gramatika je doživjela nekoliko izdanja, ćirilicom i latinicom, a izdanje 1908, kao i posljednje 1911. godine štampano je pod nazivom *Gramatika srpskohrvatskoga jezika*.” Značajne informacije o publiciranju *Gramatike* navodi i Ljiljana Stančić (1986). Iako Stančić (1986: 31) većinu svojih zaključaka o *Gramatici bosanskoga jezika* temelji na stavovima Papića (1976) i Kraljačića (1987), pozivajući se na ove izvore u fusnotama, ona u *Skraćenicama i izvorima* korpusa za doktorsku disertaciju *Lingvistička terminologija u Bosni i Hercegovini u vrijeme austrougarske uprave* dva puta navodi *Gramatika bosanskoga jezika* (1986: 22):

- “Gbj = ‘Gramatika bosanskoga jezika za srednje škole’; Dio I i II; Nauka o glasovima i oblicima, Naklada Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu, Zemaljska štamparija, Sarajevo, 1890. godine
- Gbj₃ = ‘Gramatika bosanskoga jezika za srednje škole’; Dio I i II; Nauka o glasovima i oblicima, Sarajevo, 1903. godine (treće nepromijenjeno izdanje).”

Informacije koje navode Šator i Stančić možemo povezati s informacijama iz teksta čiji je autor Nehring (2005: 310) koji je u potpoglavlju *Oblikovanje standardnog jezika tri puta naveo Gramatiku bosanskoga jezika*:

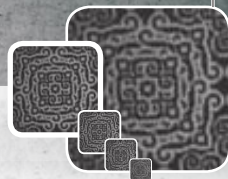
- “1890. Izdavanje i upotreba ‘Gramatike bosanskoga jezika za srednje škole; dio I i II; Nauka o glasovima i oblicima’, Sarajevo, autor F. Vuletić, štampana ćirilicom i latinicom. Na Miklošićev prijedlog recenzirao ju je Slovenac Davorin Nemanić.
- 1903. Drugo izdanje ‘Gramatike’ Frane Vuletića
- 1908. Štampanje bosanske gramatike pod naslovom ‘Gramatika srpskohrvatskog jezika’ i sintakse Joze Dujmišića ‘Nauka o prostoj rečenici’ priručnika bila u upotrebi u državnim školama.”

Gramatiku srpsko-hrvatskog jezika (1916) autora Nikole Simića Okuka (1991a: 143) predstavlja kao gramatiku “od koje u Bosni i Hercegovini počinje modernija normativistička misao” apostrofirajući modernost u sadržaju, a posebno u terminologiji. Okuka u tekstu navodi i druge jezičke priručnike u Bosni i Hercegovini: *Nauk o prostoj rečenici*, Joze Dujmušića, Sarajevo 1908; te *Serbokroatische grammatik*, Vladimira Ćorovića, Berlin und Leipzig, 1913. Iste gramatike koje su slijedile nakon *Gramatike bosanskoga jezika* (1890) naveo je i Nehring (2005: 310). Prateći hronologiju izdavanja gramatikā, onda su Dujmišićeva i Ćorovićeva gramatika prethodile Simićevoj gramatici, a slijedile nakon Vuletićeve gramatike (1890), pa s vremenske distance od 26 godina sasvim je logično da će Simić (1916) napisati modernije lingvističko djelo.

5. Zaključak

Austrougarska vlast u Bosni i Hercegovini na početku svoje vladavine kroz različite naredbe, što je moguće pratiti iz arhivske građe,

rješava pitanja kojima se određuju različiti nazivi za nastavni jezik u školama, upotrebi zvaničnog pisma (ćirilice ili/i latilice), ali i udžbenika koji su se koristili u obrazovnim institucijama. Na osnovu podataka iz korespondencije i zvaničnih naredbi možemo se informirati o najzanimljivijim pitanjima školstva, tj. o početku udžbeničke politike u Bosni i Hercegovini za vrijeme Austro-Ugarske monarhije, kao i o imenovanju jezika u udžbenicima koji su se koristili u navedenom periodu. U radu je naveden i spisak udžbenika koji se koristili u osnovnim školama, *Čitanke* i *Gramatički dodaci*, prema Dlustušu (1894), a iz dokumenta od 19. februara 1894. br. 3785/I, jasni su tačni nazivi nastavnih knjiga u “Velikoj gimnaziji” za bosanski jezik.

Zemaljska vlada izdala je nalog 13. septembra 1884. br. 14025/I Franji Vuletiću za štampanje *Gramatike*, a autor je rukopis *Gramatike* zajedno s ovim popratnim pismom uputio Zemaljskoj vladi 21. maja 1885. godine. U literaturi uvažen je stav da je *Gramatika bosanskoga jezika za srednje škole* štampana ćirilicom i latinicom 1890. godine. Postoje i historijski izvori vezani za objavljivanje *Gramatike* 1884. godine, Dlustušovi navodi koje citira Papić i pisanje *Školskog vjesnika*, o čemu, zasada, osim ovih, nema drugih dostupnih izvora o vremenu objavljivanja *Gramatike*, ali na osnovu datuma Appelovog pisma Zajedničkom ministarstvu od 18. juna 1884. godine, Naloga Zemaljske vlade Vuletiću za pisanje gramatike od 13. septembra 1884. br. 14025/I, Vuletićevog pisma o rukopisu koji je završen i upućen Zemaljskoj vladi 21. maja 1885. godine, te Izvještaja Davorina Nemanića o *Gramatici bosanskoga jezika* od 25. jula 1888. godine, možemo zaključiti da *Gramatika* nije mogla biti štampana godinu prije završetka njenog rukopisa.

Prema anotiranoj literaturi, a kako je vidljivo i iz izvora – Stančić (1986), Šator (2004) i Nehring (2005), koji se međusobno dopunjuju – evidentno je da je *Gramatika bosanskoga jezika* Franje Vuletića doživjela više izdanja: prvo izdanje 1890, drugo izdanje 1903, treće (nepromijenjeno izdanje) 1903, te je štampana pod naslovom *Gramatika srpsko-hrvatskog jezika* 1908. i posljednje izdanje 1911. godine. Na

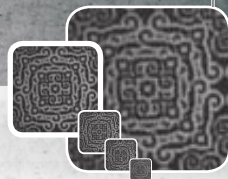
reprintu izdanja *Gramatike* IK “Bosanska riječ” nisu navedene informacije o tome da li je ovo prvo izdanje *Gramatike bosanskoga jezika*.

Odlukom Zemaljske vlade “da južni govor i fonetički pravopis uvede u škole i školske knjige Bosne i Hercegovine”, povjerena je profesoru Vuletiću izrada gramatike, tj. “otpočelo sa izdavanjem zasebnih školskih knjiga”, čime je za vrijeme austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini nominacija bosanski jezik dobila službenu upotrebu. U arhivskom dokumentu 53-45/88 se sastoji od dva dijela: dokument I 53-45/88 i dokument 53-45/2 nalazi se rukopis *Gramatike* s nekoliko popratnih dokumenata, koji su nepobitni historijski dokazi o postojanju *Gramatike* i njenom autoru, ali i okolnostima nastanka Vuletićevog rukopisa.

Gramatika bosanskoga jezika preimenovana je 1908. godine u *Gramatiku srpsko-hrvatskoga jezika*, što je dio odluke Zemaljske vlade br. 168639 od 14. oktobra 1907. godine o ukidanju naziva bosanski jezik, gdje je jasno precizirano “da se novi zvanični naziv zemaljskog jezika ima staviti u upotrebu u novim izdanjima školskih knjiga i tiskovina koje se izdaju u ovdašnjim izdavačkim kućama”, koju je potpisao civilni adlatus za BiH Isidor Benko.

Reakcije na *Gramatiku* bile su dvojake: stručna javnost bila je zadovoljna pravopisnom normom, dok su pojedine grupe težile drugačijem standardu i pravile su prigovore. O *Gramatici* Franje Vuletića pisali su mnogi autori u starijim publikacijama (Papić, Kraljačić, Okuka, Bogićević, Stančić, Kuna, Kruševac), koji su najčešće u okviru savremenih istraživanja osporavani. Najveći doprinos u afirmaciji *Gramatike* dao je Muhamed Šator, ali su o njoj pisali i Jahić, Nazibegović, Gekić, Salihović, Solak, a Vuletićeva gramatika se spominje i u okviru radova stranih lingvista (Nehring, Mønnesland).

Gramatika se po pravilu spominjala u kontekstu sporenja u vezi s nazivom bosanski jezik, a njeno izdavanje neopravdano se povezivalo s

Benjaminom Kallayem i njegovom teorijom o bosanstvu kao zajedničkoj nacionalnoj odrednici svih stanovnika Bosne i Hercegovine. Po svom sadržaju, količini podataka koji su svrstani u podjele, kategorije, pravila, paradigme i tumačenja *Gramatika bosanskoga jezika* iz 1890. predstavlja savremeno djelo u historijskom kontekstu proučavanja. *Gramatika* je doživjela svoje reprint-izdanje 1994. godine od Izdavačke kuće “Bosanska riječ”, kao jedan od ključnih dokumenata iz historije bosanskoga jezika.

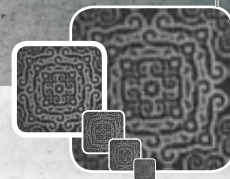
Na osnovu brojnih ekscerpata iz bosanskohercegovačke gramatičke literature, časopisa, listova, arhivskih dokumenata i ostalih izvora koji obuhvataju vrijeme koje je prethodilo nastanku *Gramatike bosanskoga jezika* pa sve do savremenog perioda ovaj rad je samo jedan pokušaj u prezentaciji cjelovitije slike o *Gramatici bosanskoga jezika*, na osnovu čega bismo mogli shvatiti i sagledati sve relevantnije naučne stavove o ovoj temi. Navedene dokumente, svakako, treba još detaljnije preispitati zbog naučne utemeljenosti navoda o Vuletićevim stavovima po pitanju nominacije jezika i sagledavanju okolnosti u kojima je nastajao rukopis, ali i svim izdanjima *Gramatike bosanskoga jezika za srednje škole*, autora Franje Vuletića.

Nakon istraživanja i analize vladajućih lingvističkih teza, a na osnovu relevantnih dokaza u dokumentarnoj građi, može se zaključiti da su u nešto starijoj literaturi autori temeljili svoje stavove zaneamarujući lingvističke koncepte proučavanja kao i činjenicu da se svako naučno djelo temelji na naučno-istraživačkom radu, koji se od stručnog razlikuje po tome što se zasniva na analizi i sintezi, te navođenju dokaza uz potvrđivanje ili odbacivanje hipoteze. U osvrtu na postavljenu hipotezu u naslovu ovog rada kroz dokumentarnu građu revidirani su neki od stavova o *Gramatici bosanskoga jezika* iz 1890. godine i otvorene su neke nove mogućnosti proučavanja navedenog djela, a koje zahtijevaju sistematičniju analizu.

Gramatika bosanskoga jezika nepotpisanog autora Franje Vuletića značajna je zato što u svom nazivu eksplicitno ukazuje na naziv je-

zika, ali ima i historijsku ulogu ozvaničenju pravopisnih odredbi na fonološkim principima prije Brozova pravopisa. Nastala je kao rezultat određenog koncepta književnog jezika proizašlog iz rada zvanične Komisije za jezik i austrougarske jezičke politike koja je građena na postojećoj “narodnoj govornoj praksi Bosne i Hercegovine”, te autorove spremnosti da se autohtoni književnojezički izraz u Bosni i Hercegovini na izvjestan način kodificira. Vuletićevo djelo koliko god osporavano i predstavljano kao gramatika “mrtvog jezika” koja je “ostarjela” je ustvari savremeno djelo koje je nadmašivalo lingvistička znanja recenzenta, onih koji su odobrili recenzije, ali i svih onih koji su iznosili negativne kritike o njenom autoru i sadržaju.

U historiji bosanskoga jezika i bosnističkoj nauci *Gramatika bosanskoga jezika* ostat će zapisana kao najznačajnije djelo o počecima standardizacije bosanskoga jezika. Ovaj rad je samo skroman pokušaj da se doprinese rasvjetljavanju različitih lingvističkih radova koji tematiziraju *Gramatiku*, a koji su veoma interesantni i koji čekaju na dalju lingvističku analizu.

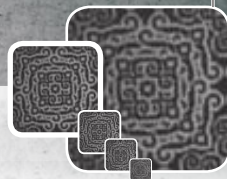
SCIENTIFIC ATTITUDES ON GRAMMAR OF THE BOSNIAN LANGUAGE FROM 1890 AND THEIR INTERPRETATION IN COMPARISON TO (PREVIOUSLY KNOWN) ARCHIVAL MATERIALS

Summary: The main goal of this research is analysis of prevailing linguistic views of *Grammar of the Bosnian Language, Parts I and II*, published by Naklada Zemaljske Vlade za Bosnu i Hercegovinu/ Publishing company of Bosnian-Herzegovinian Government of the Land), Zemaljska štamparija/State's Printing House, Sarajevo, 1890. The paper is based on analysis of previous linguistic views of the Grammar as compared to relevant documentary materials. Some of these materials have been used for scientific research and some have not been analyzed, which will also be emphasized in this paper. By analyzing already published professional and scientific papers on this topic, this paper will shed light on the necessity for conducting of further research, correcting and reassessment of some views of the Grammar. In addition to this, it will emphasize a need for permanent and more systematic analysis of documentary materials. The main goal of this paper is to present, from both diachronic and synchronic aspect, scientific views of *Grammar of the Bosnian Language* published in 1890. The main subject of this research is analysis of the existing linguistic approaches as compared to relevant facts from documentary materials.

Keywords: Franjo Vuletić, grammar, linguistics, textbooks, language policy, language standardization, language naming, Bosnian.

BIBLIOGRAFIJA**Primarni izvori:**

- Arhivska građa, Arhiv Bosne i Hercegovine (za navedeni period)
 Periodika iz 19/20. stoljeća (*Bosanska vila*, *Školski vjesnik*, *Službeni dodatak Školskog vjesnika*, *Sarajevski list*, *Nada*, *Otadžbina*, *Učiteljska zora*)
- “Književne i kulturne bilješke” (1890), *Bosanska vila*, godište 5, broj 17
- Dlustuš, Ljuboje (1894): “Školske prilike u Bosni i Hercegovini od okupacije do danas”, *Školski vjesnik*, godina I, Sarajevo
- Dlustuš, Ljuboje (1910): “Za narodno jedinstvo”, *Bosanska vila*, br. 12–15
- Kočić, Petar (1907): “Srpsko-hrvatski jezik”, *Otadžbina*, godina I, broj 18
- Nada* (1895), god. I, broj 1, 1. januar, Sarajevo
- Sarajevski list* (1890), broj 137, Sarajevo
- Sarajevski list* (1902), broj 37, Sarajevo
- Službeni dodatak Školskog vjesnika* (1894), godište I, broj I–XII, 1–280
- Školski vjestnik* (1902), stručni list Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu, januar–juni, Sarajevo
- Šujica, Marko (1913): “Anketa o novoj gramatici srpsko-hrvatskog jezika”, *Učiteljska zora*, broj 3 i 4, godina IX, Sarajevo, 73–75
- Gramatika bosanskoga jezika za srednje škole; Dio I i II; Nauka o glasovima i oblicima* (1890), Naklada Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu, Zemaljska štamparija, Sarajevo

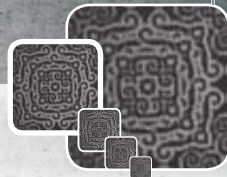

Literatura:

- Bogićević, Vojislav (1965): *Istorija razvitka osnovnih škola u Bosni i Hercegovini u doba turske i austrougarske uprave: (1463–1918)*, Zavod za izdavanje udžbenika BiH, Sarajevo
- Bogićević, Vojislav (1975): *Pismenost u Bosni i Hercegovini*, Biblioteka Kulturno nasljeđe, Veselin Masleša, Sarajevo
- Bugarski, Ranko (1996): *Lingvistika u primeni*, Čigoja štampa: XX vek, Beograd
- Bugarski, Ranko (2003): *Uvod u opštu lingvistiku*, Čigoja štampa: XX vek, Beograd
- Gekić, Amela (2007): “Dubletni oblici u Gramatici bosanskog jezika iz 1890”, *Istraživanja*, Fakultet humanističkih nauka, Mostar, 91–109
- Glovacki-Bernardi, Zrinjka – Kovačec, August – Matasović, Ranko – Mihaljević, Milan – W. Halwachs, Dieter – Sornig, Karl – Penzinger, Christine – Schrod, Richard (2007): *Uvod u lingvistiku*, 2. prošireno izdanje, Školska knjiga, Zagreb
- Halilović, Senahid (1996): *Bosanski jezik*, Baština, Sarajevo
- Imamović, Mustafa (2011): “Zemaljski Statut u ustavnoj historiji Bosne i Hercegovine”, *Historijska traganja*, broj 7, Institut za istoriju, Sarajevo, 11–41
- Institut za jezik u Sarajevu (2011): *Rječnik stranih riječi bosanskoga jezika*, Posebna izdanja, knj. 17, Institut za jezik u Sarajevu, Sarajevo
- Isaković, Alija (1995): *Rječnik bosanskog jezika (karakteristična leksika)*, Bosanska knjiga, Sarajevo
- Jahić, Dževad (1999a): *Bosanski jezik u 100 pitanja i 100 odgovora*, Ljiljan, Sarajevo
- Jahić, Dževad (1999b): *Bošnjački narod i njegov jezik*, Ljiljan, Sarajevo
- Jahić, Dževad (1999c): *Školski rječnik bosanskog jezika*, Ljiljan, Sarajevo
- Jahić, Dževad – Halilović, Senahid – Palić, Ismail (2000): *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe, Zenica

- Kolenić, Ljiljana (2003): *Pogled u strukturu hrvatske gramatike (od Kašićeve do Tkalčevićeve)*, Sveučilište Josipa Jurja Srossmayera, Pedagoški fakultet, Osijek
- Kraljačić, Tomislav (1987): *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini (1882–1903)*, Biblioteka Kulturno nasljeđe, Veselin Masleša, Sarajevo
- Kraljačić, Tomislav (1991): “Kalajeva jezička politika u Bosni i Hercegovini”, u: Okuka, Miloš – Stančić, Ljiljana (ur.): *Književni jezik u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske vladavine*, Slavica Verlag Kovač, München, 85–99
- Kristal, Dejvid (1985): *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, (prev. Klajn i Hlebec), Nolit, Beograd
- Kristal, Dejvid (1987): *Kembrička enciklopedija jezika*, Nolit, Beograd
- Kruševac, Todor (1978): *Bosanskohercegovački listovi u 19. veku*, Edicija Kulturno nasljeđe, Veselin Masleša, Sarajevo
- Kuna, Herta (1991): “Problemi jezičke standardizacije u Bosni i Hercegovini krajem XIX stoljeća na materijalu jezika štampe”, u: Okuka, Miloš – Stančić, Ljiljana (ur.): *Književni jezik u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske vladavine*, Slavica Verlag Kovač, München, 146–159
- Magarašević, Đorđe (1883): *Mala srpska gramatika za srpske narodne škole po Daničiću i Miklošiću*, Srpska knjižara braće M. Popovića kod Svetog Save, Novi Sad
- Mønnesland, Svein (2001): “Sociolingvistička situacija deset godina poslije raspada Jugoslavije”, u: *Jezik i demokratizacija* (Zbornik radova), Posebna izdanja, knj. 12, Institut za jezik, Sarajevo, 17–24
- Nazibegović, Sead (2011): “Gramatika bosanskog jezika Franje Vuletića u metodičkom kontekstu – začetak bosanske filološke i metodičke tradicije”, *Bosanski jezik*, Časopis za kulturu bosanskoga književnoga jezika, Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, br. 8, Tuzla, 153–161
- Nehring, Gerd–Diter (2005): “Razvoj standardnog jezika za vrijeme Austro-Ugarske monarhije”, u: Mønnesland, Svein (ur.): *Jezik u Bosni i Hercegovini* (Zbornik radova), Institut za jezik Sarajevo i Institut za istočnoevropske i orijentalne studije Oslo, Sarajevo, 303–319

- Okuka, Miloš (1991a): “Gramatike srpskohrvatskog književnog jezika u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske uprave”, u: Okuka, Miloš – Stančić, Ljiljana (ur.): *Književni jezik u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske vladavine*, Slavica Verlag Kovač, München, 140–146
- Okuka, Miloš (1991b): “Književnojezička situacija u Bosni i Hercegovini u periodu austrougarske vladavine”, u: Okuka, Miloš – Stančić, Ljiljana (ur.): *Književni jezik u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske vladavine*, Slavica Verlag Kovač, München, 52–60
- Papić, Mitar (1972): *Školstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske okupacije 1878–1918*, Veselin Masleša, Sarajevo
- Papić, Mitar (1976): *Tragom kulturnog naslijeđa*, Svjetlost, Sarajevo
- Papić, Mitar (1991): “O srpskohrvatskom jeziku i pravopisu u Bosni i Hercegovini u periodu austrougarske vladavine”, u: Okuka, Miloš – Stančić, Ljiljana (ur.): *Književni jezik u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske vladavine*, Slavica Verlag Kovač, München, 60–85
- Pranjković, Ivo (2009): “Antibarbarus Joze Dujmušića”, *Vijenac*, god. XVII, broj 396, Matica hrvatska, Zagreb
- Salihović, Ramiz (1999): “Gramatika stara stotinu i osam godina”, u: *Simpozij o bosanskom jeziku* (Zbornik radova), Edicija Posebna izdanja, knj. 10, Institut za jezik, Sarajevo, 164–167
- Solak, Edina (2014): *Rasprave o jeziku u Bosni i Hercegovini od 1850. do 1914. godine. Sociolingvistički pristup*, Edicija Posebna izdanja, knjiga 20, Institut za jezik, Sarajevo
- Stančić, Ljiljana (1987): *Lingvistička terminologija u Bosni i Hercegovini u vrijeme austrougarske uprave*, Edicija Radovi, knj. XII, Institut za jezik i književnost, Odjeljenje za jezik, Sarajevo
- Stančić, Ljiljana (1991a): “Jezička politika i nominacija jezika u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske uprave”, u: Okuka, Miloš – Stančić, Ljiljana (ur.): *Književni jezik u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske vladavine*, Slavica Verlag Kovač, München, 99–120

- Stančić, Ljiljana (1991b): “Nominacija grafija u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske uprave”, u: Okuka, Miloš – Stančić, Ljiljana (ur.): *Književni jezik u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske vladavine*, Slavica Verlag Kovač, München, 120–133
- Stančić, Ljiljana (1991c): “Pokušaj uređenja gramatičke terminologije u Bosni i Hercegovini pred prvi svjetski rat”, u: Okuka, Miloš – Stančić, Ljiljana (ur.): *Književni jezik u Bosni i Hercegovini od Vuka Karadžića do kraja austrougarske vladavine*, Slavica Verlag Kovač, München, 159–171
- Šamić, Midhat (1984): *Kako nastaje naučno djelo*, Svjetlost, Sarajevo
- Šator Muhamed (2005): “Jezička politika u vrijeme Austro-Ugarske”, u: Mønnesland, Svein (ur.): *Jezik u Bosni i Hercegovini* (Zbornik radova), Institut za jezik, Sarajevo, 321–344
- Šator, Muhamed (2001): “Od Kallayevog monocentrizma do policentričnih jezičkih standarda”, u: *Jezik i demokratizacija* (Zbornik radova), Posebna izdanja, knj. 12, Institut za jezik, Sarajevo, 149–163
- Šator, Muhamed (2003): “Ko je autor Gramatike bosanskoga jezika (1890)”, *Književni jezik*, 21/2, Sarajevo, 1–13
- Šator, Muhamed (2004): *Bosanski / hrvatski / srpski jezik u BiH do 1914. godine*, Biblioteka Istraživanja, FHN, Mostar
- Šipka, Milan (2001): *Standardni jezik i nacionalni odnosi u Bosni Hercegovini (1850–2000)*, *Dokumenti*, (prijevodi tekstova s njemačkog jezika: Vahidin Preljević), Posebna izdanja, knjiga 11, Institut za jezik, Sarajevo
- Tafra, Branka (2013): “Dvjestota obljetnica rođenja Vjekoslava Babukića (1812–2012)”, *Osnova slovnice slavjanske narčja ilirskoga*, Vjekoslav Babukić, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 81–173
- Trask, Robert Lawrence (2005): *Temeljni lingvistički pojmovi*, Školska knjiga, Zagreb

Zemaljska vlada Bosne i Hercegovine

Nr. 168639

Sarajevo, 14 oktobra 1907.

I-B.

Zemaljski jezik, zvaničan naziv
„srpsko-hrvatski jezik“.

Svi m odjelima Vlade, odjeljenjima i kancelarijama;
Svi m zemaljskim ustanovama, sudovima, službama i zavodima;

Vladinom komesaru u Sarajevu;
Komandi žandarmerije;
Direkciji bos. herc. Državnih željeznica

Zemaljska vlada ovim nalaže da se dosadašnji naziv zemaljskog jezika „bosanski jezik“ u cjelokupnom službenom saobraćanju i u svim dopisima zemaljskih ustanova, službi i zavoda, zemaljskih poduzeća svih vrsta u potpunosti ukida i da se ubuduće za zemaljski jezik koristi zvaničan naziv „srpsko-hrvatski jezik“. Naziv „zemaljski jezik“ može se zadržati u onim slučajevima kada se uopćeno govori o zemaljskom jeziku.

Sljedstveno ovom nalogu se izdaje naredba da se novi zvaničan naziv zemaljskog jezika ima staviti u upotrebu u novim izdanjima školskih knjiga i tiskovina koje se izdaju u ovdašnjim izdavačkim kućama, nadalje u svim časopisima i publikacijama koje izdaje Zemaljska uprava, za što zadužene ustanove, službe i organi moraju preuzeti obavezu. Ovi potonji, kao i direkcije i uprave raznih državnih obrazovnih zavoda imaju obavezu da u starim izdanjima školskih knjiga, koje su još u upotrebi izvrše ispravku dosadašnjeg naziva zemaljskog jezika.

Za šefa Zemaljske vlade
Civilni pomoćnik
S.R.

Prevod V. P.

Prilog: Prijevod naredbe *Zemaljske vlade* br. 168639 od 14. oktobra 1907.¹⁶

¹⁶ Preuzeto iz: Šipka, Milan (2001: 106): *Standardni jezik i nacionalni odnosi u Bosni Hercegovini (1850–2000), Dokumenti*, (prijevodi tekstova s njemačkog jezika: Vahidin Preljević), Posebna izdanja, knjiga 11, Institut za jezik, Sarajevo